

kronika

JANUSZ MAJEWSKI¹

PERSPEKTYWY POLSKIEGO MLECZARSTWA W KONTEKŚCIE ZMIAN WSPÓLNEJ POLITYKI ROLNEJ

Mleczarstwo jest jednym z najważniejszych działów polskiego sektora rolnego. Produkcja mleka w roku wejścia Polski w struktury Unii Europejskiej stanowiła 15,2% globalnej i 18,1% towarowej produkcji rolniczej, a w 2007 roku wzrosła do odpowiednio 15,7 i 19%. Większe znaczenie od produkcji mleka miała tylko produkcja żywca rzeźnego ogółem. Także w przypadku przemysłu spożywczego mleczarstwo odgrywa znaczącą rolę. Przetwórstwem mleka w Polsce zajmuje się około 240 zakładów, a około 50 podmiotów zajmuje się wyłącznie skupem i dostarczaniem surowca mlecznego do przetwórci.

Z uwagi na duże znaczenie mleczarstwa dla polskiego agrobiznesu oraz na podjęte działania na unijnym forum dotyczące zmian we wspólnej polityce rolnej (WPR), które mogą wpłynąć na konkurencyjność tego sektora, Komisja Rolnictwa i Rozwoju Wsi Senatu Rzeczypospolitej Polskiej zorganizowała konferencję „Przyszłość polskiego sektora mlecznego”. Konferencja ta odbyła się 10 lutego 2009 roku w Senacie RP. Jej celem było omówienie zagadnień, które dotyczyły kondycji mleczarstwa w Polsce i jego perspektyw, a także kwot mlecznych i przyszłości systemu kwotowania w Unii Europejskiej. Wskazano także na możliwości wykorzystania środków unijnych oraz promocji polskich produktów mleczarskich. W konferencji uczestniczyło około 80 osób, które reprezentowały m.in.: Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, przemysł mleczarski, producentów mleka, organizacje działające na rzecz branży, ośrodki doradztwa rolniczego, samorząd rolniczy i szkolnictwo wyższe.

Konferencję otworzył i jej przewodniczył senator Jerzy Chróścikowski, przewodniczący senackiej Komisji Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Wskazał on na nieuniknioną zmianę w branży mleczarskiej, które wynikają m.in. z decyzji podjętych na forum unijnym w listopadzie 2008 roku. Zwrócił uwagę na potrzebę dyskusji o przyszłości mleczarstwa w Polsce w związku ze zmianami, jakie mo-

¹ Autor jest pracownikiem naukowym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie (e-mail: janusz_majewski@sggw.pl).

gą zająć w systemie kwotowania w UE, a także o sposobach promocji polskich wyrobów mleczarskich oraz możliwościach wykorzystania środków unijnych.

Jako pierwszy z gości głos zabrał Artur Ławniczak – podsekretarz stanu w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi. W pierwszej części wystąpienia pan minister scharakteryzował stan obecny w sektorze mleczarskim, m.in. wskazując na spadek średniej ceny skupu mleka w grudniu 2008 roku o 27% w stosunku do grudnia roku poprzedniego. Nastąpiła koncentracja w skupie tego surowca – w 2008 roku sprzedażą mleka do podmiotów skupujących zajmowało się niespełna 200 tys. gospodarstw, o ponad 20% mniej niż rok wcześniej. Nastąpił wzrost liczby krów do poziomu 2772 tys. sztuk, to jest o 1,5% więcej niż w 2007 roku. Wzrosła liczba krów objętych oceną wartości użytkowej – na koniec 2007 roku oceną objęto ponad 20% pogłowia krów mlecznych, a ich średnia roczna wydajność mleczna wyniosła 6688 kg, podczas gdy średnia w Polsce w tym czasie wynosiła 4503 kg. Liczby te potwierdzają postępującą modernizację gospodarstw produkujących mleko, która odbywa się przy wsparciu ze środków unijnych i krajowych. Oprócz bazy surowcowej scharakteryzowany został również przemysł mleczarski. Na rynku tym funkcjonuje 289 podmiotów skupujących mleko, z czego 240 zajmuje się także jego przetwarzaniem. W porównaniu do 2004 roku liczba podmiotów zmniejszyła się o 19%, jednak w dalszym ciągu w porównaniu do rynku mleka w krajach unijnych branża ta jest rozdrobniona, co nie sprzyja poprawie konkurencyjności i obniżaniu kosztów produkcji. Proces koncentracji na tym rynku został zahamowany w 2008 roku w wyniku dekonjunkury, która wystąpiła na rynku. W opinii pana ministra niezbędne jest kontynuowanie koncentracji w przemyśle mleczarskim, co poprawi siłę zakładów w negocjacjach z sieciami handlowymi i kontrahentami zagranicznymi. Sytuacja sektora mleczarskiego w 2008 roku pogorszyła się. W porównaniu do 2007 roku nastąpił spadek średnich cen sprzedaży odtłuszczonego mleka w proszku o 33,7%, pełnego mleka w proszku o 21,3%, masła w blokach o ponad 20%, masła konfekcjonowanego o 7%, serów Edamskiego i Gouda odpowiednio o 8,5 i 10,4%. Pomimo spadku cen wartość eksportu polskich wyrobów mleczarskich (bez lodów śmietankowych) w okresie pierwszych jedenastu miesięcy 2008 roku wyniosła niemal 1,1 mld EUR, co stanowiło wzrost w cenach bieżących w przybliżeniu o 4% w stosunku do analogicznego okresu roku poprzedniego. W handlu zagranicznym przetworami mlecznymi utrzymuje się dodatnie saldo, które w podanym okresie wynosiło około 870 mln EUR.

W drugiej części wystąpienia minister Ławniczak zwrócił uwagę na perspektywy dla sektora mleczarskiego. W opinii ministra wynikają one przede wszystkim z możliwości funkcjonowania tej branży w warunkach rynkowych. Podczas przeglądu wspólnej polityki rolnej restrukturyzacja tego sektora została uznana za jeden z priorytetów dla europejskiego rolnictwa. Realizacja nowych działań wymaga środków finansowych, które zostaną przekazane w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) 2007–2013, a także specjalnego wsparcia przeznaczonego na złagodzenie skutków ewentualnego zniesienia systemu kwot mlecznych. System kwot ma zostać zniesiony w 2015 roku. W opinii MRiRW decyzja o zniesieniu kwot, a także sposobie ich likwidacji powinna być

poprzedzona rzetelną dyskusją i szczegółową analizą wszystkich możliwych skutków tej decyzji. Jak podkreślał pan minister, Polska w ramach przeglądu WPR konsekwentnie wnioskowała o zachowanie dotychczasowego systemu interwencji na rynku masła i mleka odtłuszczonego w proszku. Poinformował też, że w celu zapewnienia stabilności i rozwoju sektora rząd zamierza podjąć działania zmierzające do przyspieszenia w latach 2009–2011 absorpcji środków z UE. Ponadto podkreślił, że specjalny zespół ekspertów złożony z przedstawicieli rządu, związków branżowych, zakładów mleczarskich, producentów i naukowców pracuje nad określeniem kierunków zmian dla sektora. Z dotychczasowych prac zespołu sformułowano następujące wnioski: konieczność dalszej koncentracji w produkcji i przetwórstwie mleka, intensyfikacja działań promocyjnych na rzecz zwiększenia popytu na rynku krajowym i zagranicznym, wspieranie inwestycji obniżających koszty produkcji, wprowadzenie preferencji w zakresie uzyskania środków z PROW dla zakładów i gospodarstw o stabilnej sytuacji ekonomicznej, ukierunkowanie finansowania na tworzenie i wspieranie podmiotów zajmujących się dystrybucją produktów mleczarskich.

Profesor Michał Sznajder z Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu w prezentacji *Czy konsolidacja polskiego sektora mleczarskiego jest jedynym rozwiązaniem?* próbował odpowiedzieć na tak postawione pytanie. Przedstawił podstawy teoretyczne konsolidacji, prezentując m.in. rodzaje konsolidacji, koszty skali, koszty jednostkowe produkcji w zależności od fazy konsolidacji. Według profesora, konsolidacja sektora jest społecznie niezbędna, jej tempo powinno odpowiadać przemianom zatrudnieniowym i dochodowości na terenach wiejskich i małych miast, a także powinna być powiązana z polityką wielofunkcyjnego rozwoju terenów wiejskich. W wyniku konsolidacji, według prof. Sznajdera, w 2019 roku liczba gospodarstw mlecznych w Polsce wyniesie około 10–20 tys., natomiast wiodącą rolę w przetwórstwie będzie miało 10–15 mleczarni. Na rynku pozostanie także około 25–35 mniejszych zakładów, które będą wytwarzać produkty niszowe. Tak zwane mleczarstwo alternatywne obejmie, według profesora, około 10% rynku mleka surowego. Tym rodzajem produkcji zajmą się rodzinne gospodarstwa rolne, które opierają swój rozwój na ekologii, agroturystyce, wytwarzaniu produktów lokalnych i sprzedaży bezpośredniej.

Profesor Andrzej Babuchowski ze Stałego Przedstawicielstwa RP przy Unii Europejskiej wygłosił referat *Mleczarstwo w kontekście wspólnej polityki rolnej po 2013 roku*. W pierwszej części profesor przedstawił uwarunkowania rynkowe w mleczarstwie. Omawiając wskaźniki produktów mlecznych na rynkach światowych, zwrócił uwagę na „nadzwyczajny” wzrost cen artykułów mleczarskich w 2007 roku i szybki spadek w roku kolejnym. Prezentacja światowych bilansów masła, serów, mleka w proszku oraz prognozy do 2017 roku wskazują na wzrost produkcji tych artykułów na świecie, natomiast światowe ceny w okresie prognozy będą niższe niż uzyskiwane w 2008 roku. W drugiej części prof. Babuchowski skupił się na uwarunkowaniach produkcyjnych. Wskazał na jeden z najniższych w UE wskaźników kwoty mlecznej przypadającej na gospodarstwo. Polska posiada niewielką, w porównaniu z krajami UE-15, intensywność

produkcji mlecznej (duża intensywność tylko w rejonie północno-wschodniej Polski). Kraj nasz dysponuje czynnikami produkcyjnymi na porównywalnym poziomie z Niemcami, natomiast czynniki przetwórczy i rynkowy konsumpcji są na większości obszaru Polski na niższym poziomie niż w UE-15. Konkludując, profesor stwierdził, że zniesienie kwot mlecznych nie spowoduje wzrostu produkcji mleka w naszym kraju. W ostatniej części wystąpienia zostały przedstawione działania podejmowane przez UE. Jednym z głównych wyzwań stojących przed Unią jest restrukturyzacja sektora mlecznego i stopniowe zniesienie kwot mlecznych. Analizowane są różne drogi likwidacji kwot – od decyzji o natychmiastowym ich zniesieniu, poprzez ich stopniowe zwiększanie o 1 bądź 2% rocznie, aż do ich zniesienia w 2015 roku. Zniesienie kwot w roku kwotowym 2015/2016, według badań zaprezentowanych przez prof. Babuchowskiego, spowoduje w UE spadek cen o 7–8% oraz wzrost produkcji o niespełna 5%. W przypadku Polski spadek cen będzie przekraczał 15%, a produkcja mleka pozostanie na zbliżonym poziomie. Podsumowując, profesor zwrócił uwagę, iż zniesienie kwotowania mleka jest wielce prawdopodobne, natomiast kwestią sporną jest sposób przeprowadzenia tego działania. Polski sektor mleczarski musi przejść głęboką restrukturyzację, by sprostać konkurencji na rynku europejskim i światowym. Konieczne są działania zmierzające do zwiększenia konsumpcji wyrobów mleczarskich. Ceny artykułów mleczarskich po zniesieniu kwot ustabilizują się na poziomie niższym niż w 2007 roku.

Kolejne referaty wygłosili pan Marek Murawski z Krajowego Związku Spółdzielni Mleczarskich oraz profesor Mirosław Gornowicz z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Pan Murawski zwrócił uwagę na trudność we wskazaniu, czy likwidacja kwot mlecznych będzie dla Polski korzystna, czy też nie. Z jednej strony dane dotyczące wzrostu skupu mleka potwierdzają zainteresowanie rolników tą produkcją, jeśli ten trend będzie utrzymany po 2015 roku, to Polska powinna być za likwidacją kwot. Z drugiej strony opłacalność produkcji będzie zależeć od koniunktury na rynkach światowych, która może być bardzo zmienna. Dodatkowo konkurencyjność polskich producentów i przetwórców będzie zależeć od kursu wymiany złoty – euro. W dalszej części wystąpienia pan Murawski starał się odpowiedzieć na pytanie: co może zyskać lub stracić producent i przetwórcza mleka w Polsce? Zyskiem dla producenta mleka może być możliwość zwiększenia produkcji bez ryzyka płacenia kar, większa pewność przy planowaniu inwestycji, przyspieszenie koncentracji produkcji mleka, możliwość zbytu mleka do różnych odbiorców (w tym zagranicznych) oraz zmniejszenie biurokracji. Główną stratą producentów surowca może być spadek cen w skupie, a także spadek wartości dodanej gospodarstwa, gdyż kwoty mleczne mają wartość rynkową, która zwiększa wartość gospodarstwa. Przetwórcy mleka natomiast mogą zyskać surowiec. Ulegną również likwidacji koszty związane z administrowaniem systemem kwot w zakresie nałożonym na podmioty skupujące przez ustawę o organizacji rynku mleka i przetworów mlecznych. Natomiast przetwórcy mogą stracić surowiec, który może zostać kupiony przez podmiot zagraniczny. Likwidacja kwot, według pana Murawskiego, może stanowić zarówno szansę rozwoju dla branży mleczarskiej w Polsce, jak

i zagrożenie. Profesor Gornowicz w swym wystąpieniu skupił się na skutkach rezygnacji z kwot mlecznych. Na wstępie zwrócił uwagę, że kwotowanie produkcji powoduje wzrost cen, który jest tym większy, im mniej elastyczny jest popyt. Profesor rozważał różne scenariusze, jakie mogą zajść na rynku mleka w najbliższych latach – od pozostawienia kwot na obecnym poziomie, poprzez wzrost ich o 1 lub 2% rocznie, do likwidacji w roku kwotowym 2009/2010 lub w 2015/2016. Z badań tych wynika, że stopniowe zwiększanie kwot spowoduje wzrost produkcji mleka i spadek cen. Produkcja mleka w Polsce ulegnie zmniejszeniu, co sugeruje, że sektor mleczarski w naszym kraju będzie niekonkurencyjny w stosunku do innych krajów UE. Wyniki te są sprzeczne z obecną sytuacją i wnioskami, które można wysnuć z bilansu handlowego sektora mleczarskiego.

Po przerwie głos zabrał Władysław Łukasik, prezes Agencji Rynku Rolnego (ARR), który przedstawił możliwości wsparcia promocji produktów mleczarskich. Wskazał na zakres działań promocyjnych dotyczących produktów mleczarskich. Instrumenty tych działań można podzielić na: działania realizowane ze środków własnych branży, wspólne kampanie promocyjne branży, działania promocyjne grup producenckich. Pan prezes w swym wystąpieniu precyzyjnie określił, na jakie działania promocyjne można uzyskać środki zewnętrzne, jakie trzeba spełniać kryteria, a także jaki jest możliwy poziom zwrotu kosztów, czy też jak wysoki może być budżet danego działania. Na koniec wskazał sposoby zdobycia szczegółowych informacji o wsparciu działań promocyjnych przez ARR.

Po prezentacji nastąpiła dyskusja, w której głos zabrało kilkunastu uczestników. Jako pierwszy głos w dyskusji zabrał minister Ławniczak, wskazując na brak badań naukowych, które pomogłyby odpowiedzieć na pytanie, co się stanie w Polsce po zniesieniu kwot. Zwrócił także uwagę na brak jednego stanowiska branży w tej sprawie. Podkreślił, że gdy koniunktura na rynku była dobra dla mleczarstwa, wtedy branża była za zniesieniem kwot, gdy spadają ceny, jest przeciw. Sam opowiedział się za pozostawieniem kwot mlecznych. Na koniec zaapelował o wspólne działania z branżą, by ustalić zdanie Polski w kwestii likwidacji systemu kwotowania produkcji mleka. Kolejny głos zabrał dr Karol Krajewski z Akademii Morskiej w Gdyni, który zwrócił uwagę na potrzebę opracowania narodowej strategii mleczarstwa w dobie kryzysu. Z kolei pan Tomasz Gietek, prezes Podlaskiej Izby Rolniczej, wskazał na nieuczciwą według niego konkurencję sieci handlowych. Prezes OSM Krasnystaw, Tadeusz Badach, stwierdził potrzebę zmian w prawie spółdzielczym – należy dostosować to prawo do warunków rynkowych. Stefan Bartela, prezes OSM Wieluń, zwrócił uwagę na sytuację pracowników mleczarni, możliwości zwolnień w przypadku konsolidacji zakładów, a także na niekorzystne zmiany proponowane przez ministerstwo w nowelizacji opłat na tzw. fundusz promocji. Jako kolejny wystąpił pan Wiesław Kownacki, prezes Spółdzielni Producentów Mleka „Mućka”. Na przykładzie spółdzielni, której jest członkiem, wskazał na możliwości współpracy między rolnikami, a także na możliwość negocjacji w przypadku kontaktów z przetwórcą mleka bądź innym podmiotem działającym na rynku. Prezes OSM

Piaski, Romuald Bargiel, zwrócił uwagę na wysokie, nierzadko przekraczające 100% marże pośredników w handlu produktami mleczarskimi. Wskazał też na duży potencjał polskiego rolnictwa oraz na ryzyko w handlu zagranicznym, wynikające z kursów walutowych. Rolnik z okolic Stargardu Szczecińskiego stwierdził, że zasadna jest konsolidacja w branży, jest także za tym, by oszacować i wyselekcjonować gospodarstwa, które mają szansę rozwoju. Inni dyskutanci zwracali uwagę na wysoki spadek cen skupu mleka, nawet o 40 gr/l, co powoduje, że koszty produkcji mleka przekraczają przychody związane z tą działalnością. Wskazano także na potrzebę pomocy rolnikom, którzy zaciągnęli kredyty i przy gorszej koniunkturze nie mogą ich spłacić.

Na pytania i sugestie postawione przez uczestników starali się odpowiedzieć: minister Ławniczak, prezes Łukasik oraz prof. Gronowicz i prof. Babuchowski. Prezes ARR poinformował, że w obecnym roku Polska nie powinna przekroczyć przyznanej kwoty. Wskazał też na trudności związane z konsolidacją w chwili pogorszenia koniunktury w branży. Profesor Babuchowski potwierdził, że Polska jest za utrzymaniem kwot, choć według niego będzie trudno obronić to stanowisko. Zwrócono uwagę na trudność pogodzenia stanowiska rządu o pozostawieniu kwot mlecznych ze stopniowym wzrostem tych kwot (prof. Gronowicz). Minister Ławniczak, odpowiadając na pytanie o fundusz promocji, zwrócił uwagę, że jest to projekt, który będzie poddany konsultacjom. Uważa, że wspólne działania branży mogą ograniczyć rolę sieci handlowych w dystrybucji artykułów mleczarskich. Wskazał na możliwość tworzenia wspólnych przedsięwzięć w sektorze usług, by zamiast konkurować o półkę w supermarkecie, podjąć współpracę.

Na koniec konferencji głos zabrał pan senator Chróścikowski. Dziękując prelegentom i uczestnikom, zwrócił uwagę na znaczenie poruszanych tematów. Wyraził także opinię o potrzebie współpracy między osobami zajmującymi się mleczarstwem w Polsce.